

KAYIT DIŞI ÇALIŞMA VE SURİYELİ SİĞINMACI İŞÇİLER

INFORMAL WORKING AND SYRIAN REFUGEE WORKERS

Onur BAYRAKCI*

ÖZ: Kayıt dışı çalışma kavramı son yıllarda Suriyeli sığınmacılarla birlikte tekrar gündem olan konulardan birisidir. Kayıt dışı çalışma Türkiye’de Küreselleşme ile birlikte ivme kazanmıştır. Küresel pazarlar arasında sert rekabetin oluşması sonucu işverenler mümkün olduğunca karlarını arttırmak ve rekabete karşı direnç gösterebilmek için işgücünün maliyetini düşürmeye çalışmışlar ve bu süreç sonunda da tüm dünya da olduğu gibi ülkemizde de göçmen emek gündeme düşmüştür. Suriyeli sığınmacı sayısının 2011 yılından günümüze kadar hızlı artış göstermesi ve sığınmacıların işgücü piyasalarına dâhil olması kayıt dışılık ve sığınmacılık konularını beraber ele alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu çalışmada piyasalarda kayıt dışılık kavramıyla ve Suriyeli sığınmacıların işgücü piyasalarındaki konumları ve yaşadıkları sıkıntılar beraber işlenerek analiz edilmiştir. Piyasaların Suriyeli işgücüne yönelmesinin pek çok sebebi olsa da ucuz işgücü, sigortasızlık, hak aranmaması, uzun saatler çalıştırma gibi ana başlıklar altında toplamak mümkündür. Kayıt dışı sektörlerin göçmenler üzerinden yürütülmesi bir taraftan göçmen emeğinin sömürsünü tetiklerken, diğer taraftan yerli işçilerin emek gücünün ucuzlamasını ve işsizliğin artmasının önünü açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kayıt dışılık, Göç, Suriyeli Sığınmacılar, İşgücü Piyasaları, Küreselleşme.

ABSTRACT: One of the ongoing concerns with Syrian refugees in recent years has been the idea of the informal working. In Turkey, globalization has given the informal working a boost. Employers strove to lower labor costs to boost their profits and thwart competitors as much as possible as a result of the intense competition between global marketplaces, and at the end of this process, migrant labor emerged as it had done around the world. Refugees and informality issues must be addressed concurrently due to the sharp rise in Syrian refugees since 2011 and the involvement of refugees in the job market. The status of Syrians in this study's markets and the idea of informality. Although there are many reasons for the markets to turn to the Syrian workforce, it is possible to gather them under the main headings such as cheap labor, lack of insurance, lack of rights, working long hours. Execution of unregistered sectors through immigrants triggered the exploitation of immigrant labor on the one hand, and paved the way for local workers' labor force to become cheaper and unemployment to increase on the other.

Key Words: Informality, Migration, Syrian Refugees, Labor Markets, Globalization.

Giriş

Kayıt dışı ekonomi ve bununla bağlantılı olarak kayıt dışı istihdam kavramları günümüzde oldukça sık kullanılan kavramlardır. Bu kavramları

* Doç. Dr.-Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekolulu/
Bandırma/Balıkesir-onurbayrakci@outlook.com (Orcid: 0000-0001-5300-8389)

ile ilgili ilk çalışmayı 1973 yılında Keith Hart yapmıştır. Hart'ın bu kavramları literatüre soktuğu 1970'li yıllar da kayıt dışı ekonomi çok önem arz eden bir olgu olarak görülmemekteydi (Aslantürk ve Tunç, 2018: 15). Kayıt dışılık ve bununla bağlantılı diğer kavramların önem kazanması küreselleşmenin ivme kazandığı 1980'li yıllar ve sonrasına denk gelmektedir.

Kayıt dışılık ya da kayıt dışı ekonomi kavramı günümüzde hala net olarak tanımlanamamaktadır. Kavramın bulanık kalmasının en önemli sebebi hayatın tüm alanına tekabül etmesinden kaynaklanmaktadır. Kavram ekonomistleri ya da maliyecileri ilgilendiriyormuş gibi dursa da sosyologları, hukukçuları ve siyasetçileri de ilgilendirmektedir. Bu çok yönlülük Aydemir'in verdiği bir örnekle açıklanacak olunursa:

“Maliyeciler, kayıt dışı ekonominin doğurduğu vergi kaybını, istatistikçi ve iktisatçılar kayıt dışı ekonominin boyutu ve ekonomik göstergeler üzerindeki etkisini, hukukçular kayıt dışı istihdam ve çalışanların güvenliğini, para ve finans piyasalarında bulunanalar, para piyasalarını etkileyen ve kontrol edilemeyen kayıt dışı para miktarını, güvenlik ile uğraşanlar yasa dışı ekonomik faaliyetleri, sosyolog ve hukukçular kişiler arası ilişkiler ve kişilerin devletle ilişkileri ile hukuk devleti demokrasi ve toplumun bilincini ön plana çıkartmışlardır” (Erdinç, 2016: 26; Sugözü, 2010: 5).

Kayıt dışılık, her ne kadar ikinci, gölge ekonomi, paralel ekonomi gibi farklı farklı anlamları olsa da özetle kayıt altına alınamayan ve piyasanın akışkanlığı içinde kendine bir yer edinen iktisadi oluşumlar olarak nitelendirilebilir. Kayıt dışılık denildiğinde illegal olan ve mali denetimden gizlenen işlemler olarak anlaşılmalıdır bunun yanı sıra aynı şekilde vergi ve kontrol işlemlerinin dışında aile fertleri veya akrabalık ilişkileri sonucunda oluşan gelir getirici faaliyetler, vergiden muaf ikinci işler de anlaşılmalıdır (Kızılot ve Çomaklı, 2017: 1).

Kayıt dışı ekonomi bünyesinde her ne kadar birçok farklılıkları barındırsa da bizim çalışmamızın konusu olan yabancı kaçak göçmen işçilik önemli kavramlardan birisidir. Yabancı kaçak işçilik kayıt dışı bir istihdamdır. Çünkü özelliği gereği denetimden uzak bir yapısı vardır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na göre, yabancı kaçak işçi adı üstünde kaçak durumunda olup çalışma ilişkilerinde vatandaşlık bağı olmadan izinsiz olarak yer alan kişidir (Candan, 2007: 63). Bakanlık 90'lı yıllarda her ne kadar kaçak göçmen işçiliği dönemin koşullarına (Sovyet Blok'unun yıkılması ve Doğu Avrupa'dan Turist olarak resmi yollardan gelip oturumu bitmesine rağmen ülkede barınmaya devam edip çalışanlar) uygun olarak tanımlasa da daha sonraki süreçlerde, Suriye iç savaşı ve Afganistan'daki Taliban rejimini iktidara gelmesiyle tanımın içeriğini oluşturan bileşenler yer değiştirmiştir. Bunun sonucunda Doğu Blokunu oluşturan devletlerden gelenler, yerlerini Afganistan, Suriye ve Afrika ülkelerinden gelenlerle kayıt dışı sektörün en önemli bileşenlerini oluşturanlara devretmiştir.

Yabancı kaçak işçileri ülkedeki diğer yerel kayıt dışı çalışanlar ile benzer kılan nokta düşük ücretlerle çalışmak iken, birbirlerinden ayıran en temel özellik ise emek-yoğun işlerde istihdam edilmelileridir. Işığışık, yabancı kaçak işçileri beş grupta toplar:

1. Resmi olarak ikamet eden, vize ile turist olarak giriş yapan grup,
2. Herhangi bir resmi kaydı olmayan, illegal yollardan giriş yapmış olanlar,
3. Türk kökenli soydaşların oluşturmuş olduğu grup. Bu grup çoğunlukla Afganistan, Doğu Türkistan, Türkmenler gibi Türki devletlerden resmi yollarla gelmiş olup vatandaşlık alabilmek için cevap bekleyen guruptur,
4. Batı'ya gitmeyi planlayan ve geçici olarak ülkemizde kalan gruptur,
5. Mülteci ve/veya sığınmacı olarak ülkemizde yaşayan gruptur (Işığışık, 2005: 438).

1.Yabancı Kaçak İşçilerin Kayıt Dışı İstihdamı ve Nedenleri

Kayıt dışı istihdamın ilk sebeplerinden biri 1970'li yılların başında tüm dünyada küreselleşme ve onun ekonomik siyaseti olan neo-liberalizm etkisini göstermeye başlamasıdır. Neo-liberal uygulamalar Batı dünyasıyla ve Batı'nın dışında olan ülkeler arasındaki ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri daha da keskinleştirmiştir (Elmas, 2016: 18). Neo-liberalizmin etkileri arasında iş süreçlerindeki daralmalar önemli yer tutmaktadır. Küreselleşme sermayenin rekabetini küresel ölçüğe yaymış, bu rekabette ayakta kalabilmek için ürün kalitesi, ürün çeşitliliği ve maliyetlerin düşüklüğü önem arz etmiştir. Ucuz üretilen malların ithalatını kolaylaştıran kanuni düzenlemelerin yapılması, piyasaların yeni birikim rejimine uygun kuralsızlaştırılıp esnekleştirilmesi pek çok işyerinin kapanmasına bunun da işsizlik oranlarının artmasına neden olmuştur (Görmüş, 2009: 178). İşsizlik oranlarının tüm dünyada artışı doğal olarak da insanların göç sirkülasyonlarını da etkilemiştir. Türkiye'de ise 1980'li yıllar küreselleşme sonucu dünya pazarlarına entegre olma yıllarıdır. Dünya pazarlarına entegrasyon aynı zamanda ülkenin yabancı işçi göçünle tanışmasına da neden olmuştur (Karaaslan, 2014: 21). Yabancı kaçak işçi göçünün birçok sebebi vardır. Bunları itici- çekici faktörler olarak genelleştirebiliriz.

İtici Faktörler olarak Dünyanın her yerinde ülke nüfuslarında yaşanan artışlar, özellikle küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan yoksulluk ve yoksunluklar, teknolojik gelişmeler sonucu haberleşme, iletişim ve ulaşımın kolaylaşması ve ucuzlaşması, küreselleşmenin dayattığı ucuz emek gücünün kullanımı sonucu fakirleşme ve yaşam kalitesinin düşüklüğü sayılırken; çekici faktörler ise bütün dünyada yaşanan rekabet koşulları ve pazarların değişikliğinden dolayı ucuz işgücüne duyulan ihtiyaç ve bu bağlamda kanunların kaçak göçmenleri göz ardı etmesi, yoksul ülkelerdeki insanların tüketme arzu ve isteklerinin internet ve iletişim araçlarıyla kamçılanmasıdır (Candan, 2007: 67; Güllüpnar, 2012: 56). Dolayısıyla, küreselleşmenin tabanını oluşturan iletişim ve web tabanlı teknolojilerde sağlanan gelişmeler

sonucu bireyler hayallerini artık kendi ülkelerinin dışında kurmaktadırlar (Kahya, 2022: 829)

2. Türkiye’de Kaçak Göçmen Hareketliliği

Son yıllarda kayıt dışı göçmen işçi çalıştırmak yükselen bir trend haline dönüşmüştür. Lordoğlu’na göre Türkiye’de kayıt dışı çalışma kronik hale gelmektedir. Hatta öyle bir kronikleşmedir ki kayıt dışı çalışma neredeyse esas istihdam haline dönüşmüştür. İşverenler tarafından kayıt dışı işçi çalıştırmanın en önemli sebeplerinden birisi olarak yerli işçi maliyetlerinin yüksek olması gelmektedir. Küreselleşme ve neo-liberal politikaların sonucunda gönüllülük üzerine kurulu göçmenlik ilişkilerinin yanı sıra zorunluluklardan dolayı (savaş- çatışma- iklimsel felaket vb.) da göç olayları 1980’lerden itibaren hızlanmıştır. Bu göç hareketleri ülkelerdeki işgücü sirkülasyonunu da hareketlendirmiştir. 2017 yılından itibaren dünyada yaklaşık 72 milyon kişi farklı sebeplerden dolayı yerlerini değiştirmek zorunda kalmıştır (Aslantürk ve Tunç, 2018: 15). Uluslararası Göç Örgütü (IOM), 2020’de dünyada yaklaşık 281 milyon uluslararası göçmen olduğunu ve bunun da küresel nüfusun yüzde 3,6’sına eşit olduğunu gösteriyor (URL-1).

Uluslararası göç ilk etapta hemen II. Dünya savaşının ardından başlamış 1980’li yıllara kadar keskin bir ilerleme göstermemiştir. Uluslararası göç 1980’li yıllardan itibaren birdenbire hız kazanması tesadüfle açıklanamaz. Her şeyden öte 1960’li yıllardan itibaren filizlenen küreselleşme 1980’den itibaren hızlanarak ivmesini olağan üstü arttırmıştır. Göçmen/mülteci/sığınmacı ilişkilerinin artışı küreselleşmenin sebep olduğu etkilerde aramakta fayda vardır. Öncelikle küresellik bağlamı içinde kronolojik sıralamayla Türkiye’ye yapılan göç akımlarını sıralayacak olursak şu şekilde devam etmektedir:

1979- 1991- İran İslam devrimi ve Petrol Krizi, 1988- 1991- İran- Irak savaşı, 1992- Bosna savaşı, 2011- Suriye iç savaşı (Akyıldız, 2022: 5-6)., 2021- Afganistan Taliban iktidarı.

Tüm bu kronolojik tarihsel olaylara bakıldığında göçlerin 1980’li yıllardan itibaren Türkiye’ye olduğu kadar tüm dünyada hız kazanması sürpriz olmaz. Göçler çoğu zaman can güvenliği sebeplerinden dolayı olsa da ekonomik amaçlı göçler de önemli yer tutan göç çeşitlerinden birisidir. Göz ardı edilmemesi gereken durum, ekonomik sebepli göçler çoğunlukla doğrudan gelişmemektedir. İlk sebep savaş ya da iç karışıklıklar olsa da bunların sonucunda gelişen göçler bir şekilde kişilerin gitmiş oldukları ülkede iş/yaşam döngüsüne itmekte ve bu döngü de kaçak işçilik ya da kayıt dışı sektörü beslemektedir.

Akpınar, Narlı ve başka araştırmacıların sıklıkla dile getirdikleri göç olaylarının arkasındaki temel sebeplerin ülkemize komşu olan ülkelerin iç çatışma ya da huzursuzluklar sonucu göç olaylarının olduğu görüşlerine katılmamaktadır. Burada, Akpınar’a göre bakılması gereken esas unsur, küresel kapitalizmin ta kendisidir. Çünkü küreselleşme göç olaylarını

tetikleyen en önemli unsurdur. Akpınar, Türkiye'deki dışardan gelen göçmen olgusunun Türkiye'ye özgü içsel dinamiklerle anlaşılması gerektiğini öne sürer (Akpınar, 2010: 5).

Gerek Narlı'nın gerekse Akpınar'ın göç olaylarının sebeplerine yaklaşımı eksik kalmaktadır. Bütünsel olarak bakıldığında göç olaylarının içeriği iki yaklaşımı da doğrular gözükmektedir. Dolayısıyla bütünlüyci bir yaklaşım elde etmek Türkiye'ye yönelik göçlerin dinamiklerini anlama bağlamında elimizi daha da güçlendirecektir.

Ele alınması gereken ilk konu ekonomik bazlı yaklaşımdır. Buna göre, Türkiye 1980'li yıllarda kapalı olan ekonomisini küresel dünya ekonomisine entegre etmek ve açmak için emek piyasalarında birtakım açılımlar yapmıştır. Askeri darbeyle yönetimi devralan darbeciler emek piyasalarını düzenlemeye çalışmıştır. Emek piyasalarının askeri yönetim tarafından düzenlenmesi birtakım açılımlar aracılığıyla yapılmıştır. Yeni devlet anlayışında işçiler/emekçiler tehdit olarak görülmüş ve haklarını kullanmamaları için gerekli tedbirler kanun yollarıyla alınmıştır. Örneğin, 1985 yılında serbest bölgelerin kurulması ve bu alanlarda 10 yıl boyunca grev yasağının getirilmesi devletin işçiye bakışını çok net bir şekilde yansıtmaktadır (Koç, 2014: 27). Boratav'a göre, 1980'de başlayan emeğe karşı yapılan hukuki uygulama ve baskılar bölüşüm ve dağıtım ilişkilerinin değiştiğini göstermektedir. Gerçekten de ilerleyen yıllarda emek gelirlerinin net bir şekilde aşağı doğru düştüğünü yani emeğin değersizleştiğini, değersizleştirildiğini görmekteyiz (Akpınar, 2010: 6). Yeldan, bu baskı altına alma politikalarının 1980'ler boyunca sürdürülen ücretleri baskı altına almaya yönelik büyüme stratejisi 1989 yılına kadar sürdürüldüğünü, fakat bu yıldan itibaren emek hareketlerinin boy göstermesi ve yoğun ses ve itirazlar sonucu artık işlemez hale geldiğini söyler. Hükümet mecburen bir takım iyileştirme yollarına başvurmak zorunda kalmıştır. Emekçilere yapılan iyileştirmeler 1993 yılına kadar devam ettirilmiş, fakat sermaye tarafından bu yıldan sonra bu iyileşmeler yük olarak görüldüğünden işten çıkarmalar, sendikasızlaştırma, taşeronlaşma ve özelleştirme gibi yaptırımlar aracılığıyla emekçilere yanıt verilmiştir. Piyasaların esnekleştirilip kuralsızlaştırılması kayıt dışılaşmanın yaygınlaşmasına yol açmıştır (Akpınar, 2010: 7).

Yukarıda bahsedilen piyasaların esnekleştirilip kuralsızlaştırılması işverenlerin Türkiye'de olduğu tüm dünya da yabancı kaçak işçiliğe doğru bir kayış yaşanmasına neden olmuştur. Bu sebeplerle birlikte Türkiye bağlamında ise işçi ve sendikacılık hareketinin 1989 yılından başlayarak gerçek ücretlerde sağladıkları bu önemli artıştır. İşçi ücretlerinin reel olarak artış göstermesi küreselleşmiş pazarlarla birlikte düşünüldüğünde işlerliği yok gibidir. Çünkü küresel pazarlarda rekabetin üst düzeyde olması, maliyetlerin mümkün olduğunca aşağı çekilmesiyle mümkündür. Türkiye üretim maliyetini oluşturan ürünlerin ham maddesinin ve üretim için gerekli enerjinin ithal edildiği düşünüldüğünde maliyetlerin kısılacağı tek alan "işgücü maliyetleri" olduğu çok açıktır. İşverenlerin yabancı kaçak işçiliğe

başvurmalarının diğer nedenleri arasında düşük maliyetler, sendikasızlık, keyfi çalıştırma olanakları, sosyal ve mali hakların gasp edilmesi gibi işverenlerin hayır diyemeyeceği koşullar söz konusudur (Candan, 2007: 67-68). Diğer taraftan, vize işlemleri batı ülkelerine göre çok daha rahat olması; vize süreleri geçen turistlerin göz ardı edilerek ülke sınırları içinde çalışma ve bulunmalarına ses çıkarmamak; Hükümetlerin de, yukarıda dile getirilen küresel rekabeti düşünerek sendikaları pasifize etmek için sessiz kalmaları; Türkiye'nin "işçi göçü veren" bir ülke pozisyonundan "işçi göçü alan ülke" pozisyonuna geçişinin hükümetler tarafından tam anlanamaması ve bunun sonucunda devlet refleksinin oluşturulamaması; Türkiye'nin yaşam koşullarının Avrupa'ya göre nispeten daha uygun olması önemli bir tercih nedeni olmuştur (Koç, 1999: 11).

Göçmenlerin Türkiye'ye gelişlerinin ikinci sebebi olarak Türkiye'nin coğrafi konumu gösterilebilir. Türkiye'nin Asya ve Avrupa'yı bağlama yolları üzerinde olması göç alma potansiyelini de arttırmaktadır. Göç edenler incelendiğinde hemen hemen çoğunluğu Asya ve dağılan S.S.C.B ülkelerinden geldiği görülmektedir. Dağılmanın yaratmış olduğu yoksulluk, İran devrimi ve İran- Irak savaşı, iç çatışmalar, Türkiye'nin bu ülkelere olan coğrafi yakınlığı ve Avrupa'ya transit yol oluşturması gibi sebepler, bu grupların Türkiye'ye gelmelerinin en önemli gerekçeleri arasındadır (Dağdelen, 2011: 10).

3.Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin İstihdamının Hukukî Boyutu

Türkiye, 1951 yılında Cenevre anlaşmasını imzalamış fakat anlaşmaya "coğrafi sınırlama" çekincesi eklenmiştir. Türkiye'ye mülteci olarak başvuru yapanların mülteci statüsü alabilmesi için Avrupa'dan gelmeleri gerekmektedir. Avrupa dışı gelen göçmenlere mültecilik yerine "geçici koruma" statüsü verilmektedir (Kara, 2016: 49; Güler, 2022: 21- 22).

Türkiye'de bulunan Suriyelilerin statüleri günlük kullanımda bazen sığınmacı bazen "mülteci" ya da "sığınmacı" olarak kullanılsa da aslında resmi olarak Suriyelilerin üç tane farklı statüsü bulunmaktadır. İlk olarak kitlesel göçün başladığı yıl olan Nisan 2011 sonrasında Türkiye'ye sığınan gruptur. Bu grup en büyük olandır ve 3 milyon 643 bin 870 kişiden oluşmaktadır. Bu grup T.C Göçmen İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından kayıt altına alınmış ve bunlara "geçici koruma" statüsü verilmiştir. İkinci grup, büyük kitlesel göçten önce Türkiye'ye resmi yollarla gelen ve "ikamet izni" ile yaşayan 99.643 kişilik gruptur. Üçüncü grup ise yine 2011 sonrasında Türkiye'ye gelmiş olan fakat hala kayıt altına alınamamış olan gruptur (Erdoğan, 2019: 4).

2011 ile 2016 yılları arasında Türkiye'ye giriş yapan ve "geçici koruma kapsamında" yer alan Suriyelilerin çalışma koşulları yoktu. Fakat yaşam mücadelesine devam edebilmeleri için çalışmak zorunda kalan Suriyeliler mecburen kayıt dışı olarak çalışmışlardır. Diğer taraftan Türkiye'ye resmi yollarla giriş yapan ve geçici koruma kapsamı dışında yaklaşık 80.000

Suriyeli 'ye çalışma izni verilmiştir. Fakat bu rakam Türkiye'de bulunan Suriyelilerin sadece %2,7'sini oluşturmaktadır (Kaygısız, 2017: 5).

Çalışma izni koşulları her meslek için geçerli değildir. Bazı önemli kıstaslar vardır. Sağlık alanlarında ve avukatlık, noterlik gibi hassas kamu görevlerinde ya da profesyonel denizcilik ve gümrük alanlarında yapamamaktadır (Kaygısız, 2016: 6). Sayılan meslekler dışında kalan meslekler de maalesef işverenlerin istismarına açık ve kayıt dışı sektörü oluşturan işlerdir. Addedilen işlerde çalışacak olan Suriyeliler mesleklerini icra etmekten çok uzaktırlar ve çoğunlukla da emek yoğun sektörlerde istismara açık bir şekilde istihdam edilmektedirler.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 31 Mart 2019 tarihinde yapılan açıklamaya göre Türkiye'de çalışma izni verilen Suriyeli sayısının 31 bin 185 kişi olduğu belirtildi. Yaş aralığı tablosuna göre; Suriyeli erkek sayısının (1.929.987) toplam Suriyeli sayısına oranı %53,8; Suriyeli kadın sayısının (1.653.597) ise %46,2'dir. 15 yaşın altındaki Suriyelilerin sayısı yaklaşık 1 milyon 500 bin kişi (%41). Suriyeli erkeklerin sayısı Suriyeli kadınların sayısından 276 bin 390 kişi fazladır. Erkek ve kadın sayısı arasındaki en büyük fark 72 bin 969 kişi ile 19-24 yaş aralığındadır. Yaş sayısı arttıkça bu fark azalmaktadır. 55 üzeri yaş aralıklarında kadınların sayısının erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir. Bu tabloya göre çalışabilme potansiyeline sahip Suriyeli işgücü sayısı yaklaşık 2 milyondur. Oysa çalışma izni olan Suriyeli sayısı 31 bin 185 olduğundan oldukça büyük bir işgücünün kayıt dışı sektörde istihdam edildiği gerçeğiyle karşılaşırız (URL-2)

Üstün'e göre, göz ardı edilmemesi gereken bir durumda sığınmacı Suriyelilerin devlet tarafından belirlenen yerlere yerleştirilmesidir. Yani asıl olan burada devlet mantığında misafir etme, ağırlama ve koruma durumudur. Koruma durumları esas temel olduğundan sığınmacıların işgücü piyasalarına dahil olma durumları göz ardı edilmiştir. Devletin verdiği maddi destekler yetersiz kaldığından sığınmacıların çalışması zorunluluk haline gelmiştir (Özgüler, 2018: 90). Fakat işgücü piyasaları Türkiye'de eşit şekilde dağılıma sahip değildir. İstanbul, İzmir, Konya, Gazi Antep, Kocaeli gibi işgücü piyasalarının canlı olduğu şehirler sığınmacılar tarafından tercih edilir fakat ellerindeki izinler farklı ilde olduğundan dolayı bu kişiler kayıt dışı durumuna düşerler. Göç idaresinin verdiği çalışma izni sadece sığınmacının bulunduğu il için geçerlidir. İl değiştirmek isteyen sığınmacılar iş, eğitim, akrabalık, sağlık gibi makul bir gerekçeye sahip olmalıdırlar. Aksi takdirde il değişimi kabul edilmemektedir. Gereksiz olan sığınmacılar il değiştirince hakları kaybolmakta ve iş izinleri resmîyetini yitirmektedir. Bunun sonucunda kayıt dışı işler artarken Suriyeli sığınmacılar da kaçak işçi pozisyonuna düşmekte ve kanuni haklarından mahrum olarak çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Kaya, Suriyeli işçilerin kayıtsız çalıştırılmasının tek nedeninin ikamet şehrinin farklı olmasından kaynaklanmadığını bununla birlikte Türkiye'nin küresel ekonomiye entegrasyon çabalarının da önemli olduğunu vurgular. Türkiye Küresel

ekonomiye entegrasyon sürecinde Türkiye'nin izlemiş olduğu yol ihracat temelli kalkınma modelidir. Fakat unutulmaması gereken şey ihracat küreselleştiğinden ve yarış tüm ülkeler arasında geçtiğinden en önemli girdi olan emek gücüdür. Dolayısıyla sermaye emek gücünün ücretini düşürerek rekabete girebilir. Rekabetin ön koşulu emek gücü olursa kaçak emek gücü ve göçmen emeği değerli hale gelir. Türkiye ihracat odaklı gelişme modelini teknolojisi uygun olmadığından mecburen deri-ayakkabı-tekstil gibi emek-yoğun sektörlerde gerçekleştirmeye çalışmıştır (akt.: Çolak, 2019: 23).

4. Yabancı İşgücünün Sömürüsü ve Prekaryalaştırmanın Dayanılmaz Hafifliği

Prekarya kavramı kısaca anlatacak olursak bu kavram temelini 1970'li yıllarda küreselleşmenin ekonomi ayağını oluşturan neo-liberal felsefeden almaktadır. Neo-liberal felsefenin özünü emek süreçlerinin esnekleştirilmesi oluşturmaktadır. Esneklik kısaca risk ve güvencesizliğin oluşturacağı maliyetin işgücü üzerine yıkılması demektir. Kısaca, güvencesiz insanlar oluşturma "Prekaryalaştırma" demektir. İşte bu ekonomik yaklaşım ve bu yaklaşımın neden olduğu yeni güvencesiz, yarınsız ve umutsuz insan grupları, Britanyalı düşünür Guy Standing tarafından yeni oluşmuş bir sınıf yani "Prekarya" olarak tanımlanmıştır (Standing, 2019: 11; Bayrakçı, 2020: 211).

Prekarya, aslında özetleyecek olursak tüm dünya da neo-liberalizmin sonucu esnek piyasalarınrettiği güvencesiz istihdam koşullarında çalışan insanları içermektedir. Bu grupta yer alanlar koşulları çok ağır olmasına rağmen kaçak göçmen işçiler bu grubun en kötü durumda olanlarıdır. Kaçak göçmen işçilerin işverenler tarafından tüm dünyada kabul görmesi ve tercih edilmesinin sebebi çok nettir. Öncelikle küresel piyasaların yarışı tetiklemesi emek gücünün ucuzlatılarak güvencesizleştirilmesine bağlıdır. Piyasaların diğer uluslararası piyasalarla yarışabilmesi için emek gücünün ucuzlatılıp güvencesizleştirilmesi temeldir. Çünkü sermayenin rakipleriyle yarışabilmesi ürünlerin ve emek gücünün ucuz olmasını gerektirmektedir. Bu yaklaşımdan yola çıkarak işverenlerin yabancı kaçak göçmen emeğine yaklaşımının ana hatlarını şunlar oluşturur: 1) Kaçak göçmen işçilerin ücretleri piyasanın çok altına olması, 2) Çalışanların hiçbir hukuki haklarının olmaması, 3) Her türlü pis işlerin bu kişilere yaptırılması, 4) Eğitim gibi maliyet isteyen durumların olmaması, 6) İşçi ücretlerinin zamanında ödenmemesi ya da keyfiyete bağlanması, 7) Yurtdışına gönderilme tehdidinin kullanılması, 8) Uzun çalışma saatleri.

Göçmen işgücünün esas fonksiyonu iç pazarları baskı aracı olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Marxist literatürde bu baskılanma "yedek sanayi ordusu" olarak nitelendirilen kavram içinde yer alan önemli unsurlardan birisidir. Bu kavramın içeriği anlayabilmek için kapitalist birikim sürecinin dinamiklerine kısaca göz atmakta fayda vardır. Kapitalist birikim sürecinde değişen sermaye yani emek gücü yerine hammaddeler, aletler ve makinelerden oluşan değişmez sermayenin kuşku götürmez bir

ağırlığı vardır. Bunun anlamı daha net bir ifadeyle anlatılacak olunursa, üretim süreçlerinin mekanizasyonu işçiye bağımlılığı düşürülmesi demektir. Sermaye bir yandan işçi için harcayacağı maliyetten kurtulurken diğer taraftan ise üretimi hızlandırır. Üretimin mekanize hale dönüştürülmesi demek işçilerin işlerinden olması ve açlığa mahkûm olmaları demektir. Aşırı mekanizasyon aşırı işsizlik ve sefalettir. İşsiz kitleler sermayenin tercih edebileceği bir ordu haline dönüşür. Çünkü en temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak halde bulunan bu kitle birbirlerine karşı sermaye tarafından kullanılarak hem organize olmaları engellenir hem den ücretler kırdırılarak piyasa fiyatları aşağı çekilir ve emek gücü değersizleştirilir. Kapitalist üretim sürecinde bahsedilen sebeplerden dolayı yedek sanayi ordusu her zaman elde tutulur (Marx, 2018: 609-616). İşte tüm bu sebeplerden dolayı yedek işgücünün en önemli unsurlarından birisi olan yabancı kaçak işçilik her zaman sermaye tarafından yerli işçiye karşı baskı aracı olarak kullanılır. Yedek işgücü oranlarının büyüklüğü ücretleri aşağı çekmesinin yanı sıra işsizliğin yaratmış olduğu çaresizlik durumu kayıt dışı istihdamı da tetikler hale getirmektedir.

5. İşverenler Neden Yabancı Kaçak Göçmen İşçiyi Tercih Eder?

Arıkan'a göre, güvencesiz çalışma Prekarya'yı tanımlayan faktörlerden birisi olduğundan, ülkemiz için işgücü piyasalarında yer alan Suriyeli göçmenler önemli yer teşkil etmektedirler. Her türlü hukuki haktan yoksunluk sonucu pazarlık haklarının olmaması, yerli işçiler daha iyi koşullar için mücadele ederken kendilerinin ayakta durma mücadelesi vermeleri ve bu sebepten dolayı hiçbir işe hayır dememeleri, Suriyelileri işveren gözünde değerli hale getirmektedir. Başbakan yardımcısı Veysi Kaynak'ın 2017 yılında verdiği bir demeçte "Şu anda Kahramanmaraş'ta, Adana'da, Osmaniye'de, Gaziantep'te hatta Ankara'da Ostim'de birçok ilde eğer Suriyeliler olmazsa düz işçilik yapan yok, fabrikalarımız durur" demesi bu durumu en iyi şekilde ifade etmektedir (Adar, 2018: 24).

Sermayenin Suriyeli işgücüne sıcak bakmasının nedenlerini sıralayacak olursak:

Kayıt dışı olduklarından dolayı ücret garantisinin olmaması; işverenin her türlü ekonomik anlamda kamusal denetimin dışında kalması, kayıt dışı olarak çalışan göçmenlerin ücretlerinin işgücü piyasaların çok altında olması. Gerçekten de yapılan araştırmalar göstermiştir ki hangi sektör olursa olsun netice itibarıyla Suriyeli göçmenlerin düşük ücretlerle çalıştırılmaktadırlar (URL-7).

Suriyelilere ödenen düşük ücretlerle ilgili elimizde yeterli derecede araştırma çalışmaları bulunmaktadır. Akdeniz'in 2014 yılında "Suriye Savaşının Gölgesinde Mülteci İşçiler" adlı eserinde Suriyeli işçilerle yerli işçiler arasındaki ücret farklılığı net bir şekilde gösterilmektedir. İstanbul'da Suriyeli göçmen işçiler yerli işçilerle aynı işi yapmalarına rağmen ücretler de derin farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Ücrette gündelik yerli işçilere kıyasla 70 ya da 100 TL daha az kazanmaktadır Bir diğer çalışma Kaya ve Kıracı

tarafından 2016 yılında Hayata Destek Derneği adına yapılan “İstanbul’daki Suriyeli Mültecilere İlişkin Zarar Görebilirlik Değerlendirme Raporu” dur. Bu raporda da elde edilen bulgular Akdeniz’in bulgularını desteklemektedir. İnşaat ve Tekstil gibi emek-yoğun iş alanlarında çalışan Suriyeli işçiler yerli işçilerin ücretinin yarısını almaktadır (Adar, 2018: 24).

1990’li yıllar aslında kaçak göçmen çalıştıran Türk İşverenler için altın yıllardı. Hak hukuktan yoksun, pasaportları işverende olan, tamamen yok hükmünde bulunan kaçak işçilerin emek güçleri sonuna kadar işverenler tarafından kullanılmış ve emeklerinin hakkı olan ücretleri ise işçilerin kanunsuz durumlarından dolayı verilmemiş gasp edilmiştir. Akşam gazetesinde 1997 yılında yapılan bir röportaj bize zulmün boyutlarını net bir şekilde göstermektedir:

“Bizi alıp götürüyorlar, çalıştırıyorlar, paramızı vermiyorlar... Vallahi durumumuz kölelerin durumundan kötüdür. Biz, zinciri olmayan kölelerimiz... “Beni ve arkadaşımı alıp buradan Tekirdağ’a götürdüler. Tam dört tane villayı boyadık. İzolasyon işlerini yaptık. Sonra adamlar paramızı vermediler. Koca müteahhit bizim 29 milyonumuza tenezzül etti... “Güngören’de ütücüde çalışan Malik de parasının verilmeden kendisinin işten atıldığını söyleyip, telefonunu veriyor bu soyguncunun. Bir başkası, 11 kişi olarak çalıştıkları fabrikadan 350 milyon lira alacakları olduğunu, adamı mahkemeye verdiklerini, ama sonuç çıkmadığını, dosyanın öyle durduğunu söylüyor” (akt.: Koç, 1999: 17).

Sonuç olarak, Türkiye’de kaçak olarak çalışan göçmenlerin Prekarya’nın en altında olduğu kuşku götürmezdir. 1990 yıllarda Doğu Avrupa ve Türki devletlerden gelen göçmenlerin yerini 2010’lu yıllardan itibaren Suriyeliler doldurmuştur. Doğu Avrupa ve Türki Devletlerden gelen ve kaçak olarak çalışan göçmenlerin uğradığı haksızlıklar özü itibarıyla aynı kalmış ama bazı kanuni değişiklikler yapılarak durum düzeltilmeye çalışılsa da büyük değişiklikler söz konusu olmamıştır. Çalışanların işverenler tarafından kullanılması devam edegelmiştir.

Türkiye Göç İdaresi’nin verileri incelendiğinde Türkiye’de yaşayan Suriyeli göçmenlerin büyük çoğunluğunun işgücü içinde yer alabilecek yaşta görülmektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi bu grup lüks ya da daha iyi yaşam koşulları için değil günü kurtarmak ve en zorunlu temel ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmak zorunda olan guruptur. Bunun anlamı ise kendilerine işgücü piyasalarına gitmeleri için sunulan ne varsa düşünmeden kabul etmeleri anlamına gelmektedir. Fakat bu doğrudan kabuller Marx’ın bahsettiği işgücü yedek ordusunu ortaya çıkarmakta, beslemekte ve büyütmektedir. Bu yedek işgücü ordusunun iç piyasaya baskısı bir taraftan işsizliği arttırmakta diğer taraftan ise ücretleri aşağı çekmektedir. Standing’e göre, bu emek gurubu ekonominin durgunluğa girdiği dönemlerde işten çıkartılmakta, şeytan ilan edilerek sınır dışı edilmektedirler, ekonomik

büyüme dönemlerinde ise tekrar hatırlanmakta ve üretim süreçlerine ucuz işgücü olarak tekrar dahil edilmektedirler (Standing, 2019: 156- 157).

6. Suriyeli Sığınmacıların Çalışma Durumlarına Göre Sektörel Dağılım

ILO'nun hazırlamış olduğu rapora göre, ticaret, inşaat ve imalat gibi sektörler Suriyeli işgücünün temel alıcıları haline gelmiştir. Toplamda, bu üç sektörde Suriyeli işçilerin %79,1'i çalışmaktadır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus imalat sektöründe başı üç temel üretim alanı çekmektedir: Tekstil, giyim, deri ve ayakkabı sektörleri (TGDA). Bu sektörler üç Suriyeli 'den birinin çalışmış olduğu sektörlerdir. Bu sektörlerde yer alan sermayenin Suriyeli işgücünü tercih etmesinin sebebi kayıt dışılıktır (URL-4). Bu durum İLO raporunda aynen şu şekilde ifade edilmektedir:

“Kayıtlı çalışanların önemli bir bölümü kanunla izin verilenden daha çok çalışıyorsa, Suriyeli mültecilerin de aynısını yaptığını beklemek makuldür. Bu düşüncüyü destekleyen birkaç neden vardır: İlk olarak, kayıt dışı çalışanların pazarlık gücü daha azdır ve haklarını korumak için daha az desteğe sahiptir. İkincisi, kayıt dışı Suriyeli mülteciler kayıtlı çalışanların çok çalıştığı benzer işlerde istihdam edilme eğilimindedir. Özetle, kayıtlı işçilerin fazla mesai yapmalarının istenmesinin yapısal nedenleri Suriyeli mültecilerin de fazla mesai yapmasını gerektirecek gibi görünmektedir. Kayıt dışı çalışanların daha az hak talep edebilmesi ve istismar edici koşullardan daha az kaçınabilmesi nedeniyle, Suriyeli işçiler söz konusu olduğunda, bu faktör artış göstermektedir” (URL-5).

Bu durum 2017 Hane Halkı İşgücü Anketi ile de tespit edilmiştir. “Kayıt dışı olarak istihdam edilen Suriyelilerin %56,1'i (kayıtlı çalışan Türklerin oranının iki katından daha fazla - %24) haftada ortalama 50 saatten fazla çalışırken, %35,3'ü 60 saat veya daha fazla çalışmaktadır” (URL-6).

İLO raporuna göre ticaret, inşaat ve imalat gibi sektörlerde Suriyeli işçilerin %79,1'i çalışmaktadır.

7. Göçmen Emegi

Stave ve Hillesund BM verilerini analiz etmiş ve onlara göre, savaş sonucu ülkelerini terk ederek başka ülkelere dağılan mülteciler Türkiye, Ürdün, Mısır, Lübnan gibi ülkelerde piyasalarda şişkinlik yapmış ve kayıt dışı sektörün patlamasına neden olmuştur. Kayıt dışı sektörde kendilerine yer bulan Suriyeli sığınmacılar belli sektörlerde işsizliği arttırdığı gibi yerel işçilerin haklarının kaybolmasına da neden olmuştur. Örneğin; Suriyeli sığınmacılar nedeniyle işsizlik oranları 2011 yılında %14,5 iken Suriyelilerin gelmesinden sonra bu rakam %22,1'e çıkmıştır ve işsizlik 15 ile 24 yaş arasında neredeyse iki katına çıkmış %19'dan %35'e tırmanmıştır. Verilere göre 15-24 yaş arası grubun işgücü piyasalarına girmeleri oldukça zorlaşmıştır (Tarlan, 2015: 56- 57).

Carpio ve Vanessa vd. Türkiye bağlamında yapmış olduğu çalışmada, işgücü piyasalarında durum diğer ülkelerden farklı değildir. Araştırmalarına göre yerli işçilerin yıllık ortalama ücretlerinde gözle görülür bir düşüş yaşandığı tespit edilmiştir. Suriyeli sığınmacıların yüksek rakamlara ulaştığı Türkiye işgücü piyasalarında güvencesizlik korkusunun oluşmasına neden olmuştur. Yapılan çalışmalar özellikle Suriye sınırına yakın olan kentlerde kiralarn arttığını, işsizliğin yükselişe geçtiğini göstermektedir. Bununla birlikte işgücü piyasalarının iç dinamiklerinde birtakım olumsuzluklar da baş göstermeye başlamıştır: Sosyal hakların yitimi, işgücünün değersizleştirilmesi ve çalışma saatlerinin uzaması gibi. Göçün kontrolsüzlüğü sermayenin istediği zaman istihdam oluşturacağı istediği zaman istihdam edilenleri kovabileceği işgücü piyasaları üzerinde bir denetim düzeni kurmasını kolaylaştırmıştır. Suriyeli sığınmacıların ülkelerini terk edip Türkiye'ye akın akın göç etmeye başladıkları dönemde iki işveren arasındaki konuşma bize tüm fotoğrafı açıklamaktadır: "Allah Esad'dan razı olsun, iyi ki bu Suriyeliler geldi, biz bizimkileri aylık 1000 liraya çalıştıramıyorduk şimdi, 500- 600 liraya çalışacak adam dolu" (Tarlan, 2015: 58- 59).

Yabancı göçmen işçi emeğinin yerli sermaye tarafından sömürülecek, her türlü tehlikeli işlere sürülecek bir işgücü olarak görüldüğü sürpriz değildir. Bu bakış açısı IOM (International Organization For Migration) tarafından hazırlanan rapora da yansımıştır. Raporda bu sömürü şu şekilde bahsedilmektedir: *"Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı yetkililerine göre, bir dizi işveren sömürüye eğilimli oldukları için yabancı çalışanları tercih ediyor. Yetkililer, İstanbul Ticaret Odası toplantısında birinin "Türk çalışanlarını kot kumlama tesislerinde istihdam edemiyoruz. Hastalanırlar ve bize dava açarlar. Kayda değer bir kayıpla karşı karşıyayız. Bu yabancıları çalıştırmanın nesi yanlış? En azından bu endüstri için izin verebilirsiniz"* (Toksöz, vd., 2012: 38).

Göçmen emeğini değerlendirdiğimizde ekonominin bölünmüş yapısının önem arz ettiği ortaya çıkmaktadır. Toköz'e göre, gelişmiş ekonomilerde işgücü piyasaları emek yoğun ve sermaye yoğun olarak ikiye bölünmüşlük söz konusudur (akt.: Koçancı, 2019: 87). Lordoğlu ve arkadaşlarına göre bölünmüş ikili işgücü piyasaları Türkiye gibi ülkelerde gelişmiş ülkelere göre biraz değişiklik göstermektedir. Öncelikle yerli işgücü statüsü düşük olan işlerden kaçmaktadır. Boşalan bu alanları göçmen emeği doldurmaktadır. Göçmen emeğinin bu alanlarda yoğunlaşması, bu sefer de yerli işçiler tarafından hor görülmekte ve yeniden bir kaçış sarmalı oluşmaktadır (Lordoğlu, vd., 2004: 11- 12). Fakat tüm bunlarla beraber sorun sadece statü değildir. Göçmen işçilerin bir alanda yoğunlaşması o alanlardaki emekgücünün değerini düşürmekte ve emekçilerin emek gücünün değeri düşmekte bu da yaşam koşullarının zorlaşması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla sorunu sadece statü ya da işin niteliği üzerinden ele almak doğru bir metot değildir.

8. Değerlendirme ve Sonuç

Kayıt dışılık çok yönlü bir kavram olmasına rağmen özü itibarıyla denetimsizlik ve gayri hukukilik söz konusudur. İşgücü piyasalarında karşılığı ise vergi denetimi, yasadışılık, çalışma koşulları ve iş güvenliğinin yokluğu demektir.

Küreselleşmeyle birlikte rekabetin atması sonucu küresel pazarlar kızıymış ve bunun sonucunda da tüm dünyada çalışma koşulları iş güvencesizliğine ve esnekliğe doğru bir trende doğru yönelmiştir. İşgücü piyasalarının kar elde etmek amacıyla emek gücünden tasarrufa gitme isteği kayıt dışılığa ve özellikle de ucuz olan göçmen emeğine yönelimin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türkiye’de de dünya işgücü piyasalarının izlediği trend önem kazanmış ve bunun sonucunda da Suriyeli sığınmacılar kurtarıcı olarak görülmüştür. Piyasaların Suriyeli işgücüne yönelmesinin pek çok sebebi olsa da ucuz işgücü, sigortasızlık, hak aranmaması, uzun saatler çalıştırma gibi ana başlıklar altında toplamak mümkündür.

Kayıt dışı sektörlerin göçmenler üzerinden yürütülmesi bir taraftan göçmen emeğinin sömürsünü tetiklerken, diğer taraftan yerli işçilerin emek gücünün ucuzlamasını ve işsizliğin artmasının önünü açmıştır. İşsizlik sarmalında yer alan yerli işçiler belli bir süre sonra da kayıt dışı sektöre eklenmektedirler.

Göçmen Suriyeliler (ve diğer göçmen grupları...) emek-yoğun sektörlerde yer aldıkları için işverenlerin maliyetlerini düşürmekte ve bu durum da ülkede görülen enflasyonu aşağı doğru çekmektedir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Adar, A. Ş. (2018). Türkiye’de yeni prekarya Suriyeli işgücü mü? *Çalışma ve Toplum*, 1, 13- 36.
- Akpınar, T. (2010). Türkiye’ye Yönelik Kaçak İşgücü Göçü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(03), s. 01- 22.
- Akyıldız, İ. E. (2022). Dış ve İç Göçler Bağlamında Türkiye’nin Dinamik Göç Yapısının Değerlendirilmesi. *İctimaiyat (Göç ve Mültecilik Özel Sayısı)*, s. 1- 15.
- Aslantürk, O. - Tunç, Y. E. (2018). Yabancıların Türkiye’de kayıtdışı istihdamı. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdaribilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), 13- 20.
- Bayrakçı, O. (2020). Prekarya ve prekarya'nın kaçak göçmen işçilerle ilişkisinin Türkiye bağlamında değerlendirilmesi. *GÖÇ Bitmeyen Yolculuk Bitmeyen Yorgunluk*, 195- 214, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Candan, M. (2007). *Kayıt dışı istihdam,yabancı kaçak işçi istihdamı ve toplumumuz üzerindeki sosyo-ekonomik etkileri*. Ankara: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi.

- Çolak, B. (2019). *Suriyeli sığınmacıların emek piyasasına dâhil oluşunun Türkiye’li emekçilerin göçmen algısına etkisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Dağdelen, G. (2011). Türkiye’nin “görünmeyen” emekçileri:Yabancı göçmenlerin çalışma hayatlarına genel bir bakış. *BÜYÜTEÇ*, 117), 10- 12.
- Erdinç, Z. (2016). *Kayıt dışı ekonomi izlenen politikalar ve çözüm önerileri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Erdoğan, M. M. (2019). *Türkiye’deki Suriyeli mülteciler*. İstanbul: Konrad Adenauer Stiftung.
- Görmüş, A. (2009). Küreselleşme sürecinde başlıca işgücü piyasası feformları. *Kamu- İş*, 10(3), 178- 200.
- Güler, Ç. (2022). Sosyoekonomik Perspektiften Türkiye’de Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler: İstanbul Fatih İlçesi Örneği. Ankara: Türk Metal Sendikası
- Güllüoğlu, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi-politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 53- 85.
- İşığın, Ö. (2005). Küresel gerçeklerle Türkiye’de yabancı kaçak işçi sorunu: Boyutları ve sonuçları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 435- 453.
- Kahya, Y. (2022). Göçün değişen yeni yüzü: Fiziksel emek göçünden beyin göçüne. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(39), 819- 833.
- Marx, K. (2018). *Kapital ekonomi politiğinin eleştirisi*, C. 1, İstanbul: Yordam Kitap.
- Kızılot, Ş. - Çomaklı, Ş. E. (2004). Vergi kayıp ve kaçakları ve kayıtdışı ekonomi ilişkisi ve boyutlarının mevzuat açısından değerlendirilmesi. *19. Türkiye Maliye Sempozyumu*, 127-172, Bursa: Yaklaşım Yayıncılık.
- Koç, Y. (1999). *Türkiye’de yabancı kaçak işçilik*. Ankara: Türk-İş.
- Koç, Y. (2014). Türkiye’de taşeronluk ve işçi sınıfı. *Teori*, 294, 25- 36.
- Koçancı, M. (2019). Göç yaklaşımları çerçevesinde emek hareketi ve bir dezavantajlılık kategorisi olarak göçmen emeği. *İşgücü Piyasasında Dezavantajlı Gruplar*, (ed.: Y. K. Yasım), s. 77- 107, Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi.
- Lordoğlu, K. vd. (2004). *Türkiye’de enformel istihdam ve yabancı kaçak işgücü raporu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.
- Özgüler, V. C. (2018). Kitleleşen göçlerin emek piyasalarına etkisi: Türkiye’deki Suriyeliler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi/Journal of Social Policy Conferences*, 74, 77- 102.
- Standing, G. (2019). *Prekaryaya yeni Tehlikeli sınıf*, (çev.: E. Bulut), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sugözü, İ. (2010). *Kayıt dışı ekonomi ve Türkiye*, İstanbul: Nobel Yayınları.
- Tarlan, K. V. (2015). Savaş, göç, sınıf: Emeğin göçü. *Birikim*, 320, 53- 62.
- Toksöz, G. vd. (2012). *Irregular Labour Migration in Turkey and Situation of Migrant Workers in the Labour Market*. İsveç: Uluslararası Göç Organizasyonu.

Elektronik Kaynaklar

- URL-1: <https://turkiye.iom.int/tr/veri-ve-kaynaklar> (Eriřim: 02.05.2022)
- URL-2: <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> (Eriřim: 04.07.2022)
- URL-3: <https://www.csgb.gov.tr/uigm/muafiyetler/mevsimlik-tarim-ve-hayvancilik-islerinde-muafiyetler/> (Eriřim: 06.03.2022).
- URL-4: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/genericdocument/wcms_738684.pdf (Eriřim: 04.04.2023)
- URL-5: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_739463.pdf (Eriřim: 04.05.2023)
- URL-6: https://www.ilo.org/ankara/publications/WCMS_738684/lang--tr/index.htm (Eriřim: 12.12.2022)
- URL-7: Akkaya, M. (27.06.2019). Yabancı kaçak işçilik. <http://isigmeclisi.org/20051-yabanci-kacak-iscilik-mehmet-akkaya> (Eriřim: 05 26, 2020)

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir. / *Article does not require an Ethics Committee Approval.*

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.*